

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

פרשת השבוע נח תשע"ט

עוד על צל וצלם אלקים

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

קיים קשר הדוק בין הישיבה בצל הסוכה, לבין בריאת האדם בצלם אלקים, כך הסברנו בדברינו לפרשת נח תשע"ד. גם כניסת זוג יהודי תחת החופה מכניסה אותם בצל השכינה, מתוך תפילה ותקווה כי הענן יהיה קשור מעל לאהלם. יש קשר הדוק בין הסוכה והחופה (עיינו בישעיהו פרק ד' ה-ו).

ההדגשה המופיעה בפרשת בראשית: "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצַלְמֵ אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם" (א' כז) חוזרת ומודגשת בפרשתנו "כִּי בְּצַלְמֵ אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם" (ט' ו). להביא לידי ביטוי את צלם האלקים שבתוכנו משמעותו להיות בבחינת "ישב בסתר עליון בצל שדי תלונן" (מלשון לינה, תהלים פרק צ"א א). הסברנו כי אלה שפרשו מן הסוכה וחיפשו לעצמם צל-חסות אחרת, שילמו על כך מחיר כבד. כדוגמא הבאנו את משפחת למך המופיעה בפרשת בראשית: "וַיִּקַּח לוֹ לְמֶךְ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם הָאֶחָת עֵדָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית צִלְהָ" (ד' יט): וחז"ל דרשו "ושם השנית צלה, שהיתה יושבת בצלו מקושטת כזונה" (בראשית רבה (וילנא) פרשת בראשית פרשה כג סימן ב). נדגים עקרון זה מפרשיה נוספת - יוסף ואשת פוטיפר, המופיעה לקראת סוף ספר בראשית. הקשר בין יוסף ואשת אדוניו אסור ובוודאי מנוגד בתכלית הניגוד ל"זכו שכינה ביניהם" (סוטה יז ע"א). אף על פי כן, חז"ל חיפשו צד זכות למעשיה של אשת פוטיפר, וז"ל המדרש: "ר"ש בר נחמן אמר כדי לסמוך מעשה תמר למעשה אשתו של פוטיפר, מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים, דא"ר יהושע בן לוי רואה היתה באסטרולוגין שלה שהיא עתידה להעמיד ממנו בן ולא היתה יודעת אם ממנה אם מבתה" (בראשית רבה (וילנא) פרשת וישב פרשה פה). ננסה למצא לכך סימוכין בפסוקים.

(י) וַיְהִי כַּדְבָרָה אֶל יוֹסֵף יוֹם וָלַיִל שָׁמַע אֵלֶיהָ לְשֹׁכֵב אֶצְלָהּ לְהִיזֹת עִמָּהּ:

(יב) וַתִּתְפַּשְׂהוּ בְּבִגְדוֹ לֵאמֹר שְׁכָבָה עִמִּי וַיַּעֲזֹב בְּגָדוֹ בְּיָדָהּ וַיֵּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה:

(יג) וַיְהִי כַּרְאוֹתָהּ כִּי עָזַב בְּגָדוֹ בְּיָדָהּ וַיֵּנָס הַחוּצָה:

(יד) וַתִּקְרָא לְאִנְשֵׁי בֵיתָהּ ...

(טו) וַיְהִי כְשִׁמְעוּ כִּי הִרְמִיתִי קוֹלִי וַאֲקָרָא וַיַּעֲזֹב בְּגָדוֹ אֶצְלִי וַיֵּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה:

(טז) וַתִּנְחַח בְּגָדוֹ אֶצְלָהּ עַד בּוֹא אֲדֹנָיו אֶל בֵּיתוֹ:

(יז) וַתִּדְבַר אֵלָיו בְּדַבְרֵים הָאֵלֶּה ...

(יח) וַיְהִי כַּהִרְמִי קוֹלִי וַאֲקָרָא וַיַּעֲזֹב בְּגָדוֹ אֶצְלִי וַיֵּנָס הַחוּצָה: (בראשית פרק ט)

לשון התורה יוצרת הבחנה ברורה בין מעשיו של יוסף לבין מעשיה וכוונותיה של אשת פוטיפר. כשהתורה מתארת את פעולות יוסף הביטוי הוא "בידה", כשמדובר עליה הביטוי הוא "אצלה" (עיינו גם במדרש המובא ביומא לה ע"ב, על ביטויים אלה). יוסף עזב את בגדו בידה ולא נכשל, כי הבין שכישלון מסוג זה ירחיק אותו מרחוק מזרח ממערב מלהיות בצל השכינה. היא לעומת זה מדגישה אצלה-אצלי, כי היא בטעותה, חשבה ההפך. כמובן שהלכה כיוסף הצדיק, אנחנו משתדלים להיות תלמידיו. יש רק דרך אחת לחסות בצל השכינה, להיות בבחינת "יקנוק שמך? קנוק צלך על יד מינדך" (תהלים קכ"א ה) - דרכו של יוסף.

הבה נתפלל כי תפיסה רוחנית זו, תהא הדרך המרכזית של כלל העם היהודי ושל בני עמנו הזוכים לדור בארץ ישראל, במדינת ישראל שבה נזכה לראות בקרוב, עוד יותר בשוב ד' ציון.

לעיין ר' אליהו כרמל ז"ל נלביע ח' באייר תשע"ו	לעיין הרב ישראל רוזן זצ"ל נלביע י"ג בחשוון תשע"ח	לעיין ר' מאיר ז"ל בן יחזקאל שרגא ברכפלד	לעיין מרת שרה ונגרובסקי ע"ה בת ר' משה זאב נלביע י' בתמוז תשע"ד	לעיין הרב אשר וסרטייל ז"ל נלביע ט' בכסלו תשס"ט
לעיין הרב שלמה מרזל זצ"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע י' באייר תשע"א	לעיין הרב ראובן אברמן זצ"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע ט' בתשרי תשע"ו	לעיין דוד צבי טרשנסקי ז"ל בנם של יצחק ונעמי הי"ו נלביע כ"ח באייר	לעיין אסתר שמש ע"ה נלביע כ' באב תשע"ז	לעיין מר שמואל שמש ז"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע י"ז בסיוון תשע"ד

לעיין הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

Eretz Hemdah

2 Bruriya St. POB 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה, ע"ר

רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל 02-5371485 פקס: 02-5379626

www.erezhemdah.org info@erezhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

הלכה פסוקה

תקצירים מתוך פסקי דין - רשת בתי הדין 'ארץ חמדה גזית'

עורך: הרב הדיין עקיבא כהנא
חוקר במכון משפט והלכה בישראל.

חלוקת אחוזים בשיווק רשתי

'ארץ חמדה גזית' ירושלים / אב תשע"ה / תיק מס' 75046

דיינים: הרב ארנרייך משה, הרב לוי סיני, הרב דניאל בצלאל

תקציר המקרה: התובעת והנתבעת עוסקות בשיווק רשתי, שהוא שיווק של מוצרים ומכירתם ללקוחות, תוך קבלת אחוזים מהמכירות, כשחלק מהאחוזים מגיעים למוכרת, ו-18% תמיד עוברים לחמש הדרגות שמעל המוכרת, כשהדרגה הגבוהה החמישית (המנהלת) מקבלת את יתרת האחוזים שלא חולקו, בשתי הדרגות שמעל אלו מקבלים 6% ו-3% נוספים בהתאמה. מוכר אינו רשאי לעבור להיות מתחת לדרגה של מישהו אחר בשנתיים הראשונות, למרות זאת, אחת המוכרות רצתה לעבור לעבוד תחת מוכרת בדרגה גבוהה יותר, על מנת שהיא תדריך אותה, ותעזור לה להגדיל את המכירות. לאחר שנתיים עברה התובעת לעבור בשם משתמש אחר, והפרופיל שבה השתמשה הפך ללא פעיל, כל עוד קיבלה הנתבעת את 18% היא העבירה את החלק שהיתה תובעת אמורה לקבל אליה, אך בשלב כלשהו נוצר מצב שבו החברה היתה צריכה להפוך את התובעת למנהלת, ולהעביר לנתבעת 6% שאינם במניין ה-18%, למרות זאת החברה החליטה לא לעשות כך, משום שהפרופיל הישן של התובעת הפך ללא פעיל, והתובעת נשארה מנהלת בעצמה, לטענתה היא צריכה להעביר רק מעט אחוזים משום שהיא מפסידה את ה-6% שאותם היתה יכולה להרוויח. התובעת טוענת כי הנתבעת לא עמדה בהסכם ולא הדריכה אותה, כמו כן היא תובעת את כל האחוזים שמגיעים לה בתור מנהלת, ואחוזים מבונוס הרכב שקיבלה הנתבעת כתוצאה מפעילות התובעת. הנתבעת מסכימה כי היא לא הדריכה את התובעת בזמן מסוים, מסיבות אישיות, אך אין זה מחויב לפי חוזה החברה, כמו כן היא מסכימה לתת לתובעת אחוזים מבונוס הרכב שקיבלה.

פסק דין: הנתבעת זכאית להשאיר בידה 3% מהמכירות מתוך האחוזים הכוללים (עד 18%) שהיא מקבלת מהמכירות, את השאר עליה להעביר לתובעת. כמו כן עליה להעביר 76% מבונוס הרכב לתובעת.

נימוקים:

א. חובת הנתבעת לעמוד בהסכמתה

ניתן לראות את תשלומי הנתבעת לתובעת כתשלומי שכיר, שכן ניתן לראות הנתבעת כעובדת של החברה וגם של הנתבעת, ובדומה לאמור בשולחן ערוך (שלו) שאדם השוכר פועל לעבוד עבור חבירו חייב לו במלוא שכרו. במקרה שלנו אין מחלוקת שכן הנתבעת אמרה לתובעת שהיא "לא תפסיד" מההסכם, ודבר זה נחשב כאילו שאמרה לה "שכרך עליי", אחד הדיינים סבר שאין זה נחשב כדין האומר "שכרך עליי" משום שהיא הסכימה להעביר אך ורק כסף שאינו שייך לה אלא לחברה, אך שאר הדיינים הסכימו כי כיון שמדובר בכסף שמגיע מהחברה לנתבעת הרי זה נחשב כמי שאמרה "שכרך עליי".

ב. עשיית פשרה באופן שהצדדים להסכם לא חשבו על המקרה

באופן בסיסי הכסף הוא של הנתבעת, ולכן יש מקום לומר שהמוציא מחברו עליו הראיה, וידה של הנתבעת תהיה על התחונה, יחד עם זאת מדובר כאן במקרה שהצדדים לא חשבו עליו, ואם היו חושבים עליו בוודאי היו מתייחסים אליו בהסכם שאותו כרתו, במקרה כזה יש לפשר בין הצדדים כפי שנאמר בשו"ע (חו"מ יב, ה) שאם הדבר אינו יכול להתברר על הדיין לעשות פשרה. הבית הדין מדגיש שהכרעה במסגרת פשרה, אינה רק השכנת שלום, אלא הכרעה על פי אומד דעת במציאות שאין אפשרות להכריע בה על פי דין וכפי שעולה מהגמרא בבבא מציעא (מב ע"ב) לגבי אדם שקנה בהמות עבור יתומים, ובית הדין (לדעת רש"י) הטיל כפשרה חיוב חלקי על המתווך שקנה את הבהמות עבור היתומים משום שהיה במעשהו פגם מסוים.

למעבר לפסק הדין המלא

<p>לע"נ מרים ריגלר ע"ה רעייתו של ד"ר מיכאל ריגלר הי"ו נלבי"ע אייר תשע"ח</p>	<p>לע"נ רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג</p>	<p>לע"נ חיים משה בן קוקה יהודית כהן ז"ל נלבי"ע ז' בתשרי תשע"ה</p>	<p>לע"נ סוזי בת עליזה כהן ז"ל נלבי"ע כ"ד בחשוון תשע"ח</p>
--	--	---	--

לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה" הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד. זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

לרכישה

חֲמַדַּת הָאֲנָצִיקְלוֹפֵדִיָּה הַתְּלֻמוּדִית

הַפְּרָשָׁה בְּאֲנָצִיקְלוֹפֵדִיָּה הַתְּלֻמוּדִית

בן נח

מבוסס על הערך ב'ן נח', שבאנציקלופדיה התלמודית כרך ג'

"אַלֶּה מְשַׁחֵת בְּנֵי נֹחַ לְתוֹלְדוֹתָם בְּגוֹיָהֶם וּמְאַלֶּה נִפְרְדוּ הַגּוֹיִם בְּאַרְצָא אַחַר הַמַּבּוּל" (י, לב)

האם בכינונה של מערכת משפט מקיימות אומות העולם את מצוות בני נח? מי נחשב חסיד אומות העולם?

בני נח נצטוו על שבע מצוות, ואלו הן: עבודה זרה, ברכת השם, שפיכות דמים, גילוי עריות, גזל, אבר מן החי, ודינים (תוספתא עבודה זרה פ"ח, סנהדרין נו א; רמב"ם מלכים פ"ט ה"א).

בדינים: בנוגע לדינים, אמרו בתוספתא (עבודה זרה פ"ט) שכשם שישראל מצווים להושיב בתי דינים בעירות שלהם, היינו בכל פלך ופלך (סנהדרין נו ב; רמב"ם מלכים פ"ט ה"ד) ובכל עיר ועיר (סנהדרין שם).

ונחלקו הראשונים: דעת הרמב"ם (שם) והמאירי (שם) שעל הדיינים לדון את בני נח בשש מצוות שלהם, ולהזהיר את העם; ואף העובר על המצוה השביעית הזאת, מצות דינים, חייב מיתה. וכל שראו באחד שעבר ולא דנהו נהרגים; ומפני זה נתחילו כל בעלי שכם הריגה, שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו. לדעה זו, כתב החתם סופר (ח"ו סי' יד) שכל דיני ממונות שבין אדם לחברו, כגנבה ואונאה וכיוצא בהן, נכללים לבני נח בכלל גזל.

אבל הרמב"ן (עה"ת בראשית לד יג) סובר שמצוות הושבת דיינים אינה אלא חלק אחד ממצוות דינים, והוא ה'קום ועשה' שבה, ולא נהרג עליו בן נח כשאינו מקיימו; שלא אמרו אלא "אזהרתם זוהי מיתתם", ולא נקראה אזהרה אלא המניעה מ'לאו'. אלא שנצטוו בני נח אף בדינים כאותם שנצטוו ישראל, כדיני גנבה וגזלה ואונאה ועושה שכן שכיר ואונס ומפתה ואבות נזיקין וחובל בחברו ודיני מלוה ולווה ומקח וממכר וכיוצא בהם; וכל בן נח שגנב ועסק וכ"ו הוא שעבר על מצוות דינים, ונהרג.

בדינים שבין אדם לחברו דנו אחרונים אם נצטוו על כל פרטי הדינים כמשפט התורה לישראל, או שאין להם פרטי דינים אלא מחוייבים לשפוט בחוקים נמוסיים לפי משפט יושר שלהם (עי' שו"ת הרמ"א סי' י ושו"ת חת"ס ח"ו סי' יד והעמק שאלה שאלתא ב).

בתוספת מצוה: בן נח שרצה לעשות מצוה משאר מצוות התורה כדי לקבל שכר, אין מונעים אותו לעשותה כהלכתה; ואם הביא קרבן עולה מקבלים ממנו; נתן צדקה מקבלים ממנו (רמב"ם פ"י ה"י). והכל כשרים להיקרב לבני נח, אפילו חיות ותרנגולות, זכרים ונקבות, תמימים ובעלי מומים, טהורים ולטא טמאים, שנאמר: **"וַיִּבְרַח נֹחַ מִזִּבְחַן לַה' וַיֵּלֶךְ מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִכָּל הָעוֹף הַטְּהוֹר וַיַּעַל עִלָּת בְּמִזְבְּחַן"** (בראשית ח כ. זבחים קטו ב).

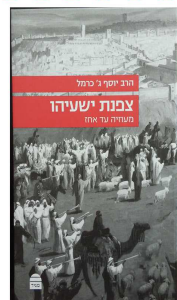
נכרי שעשה מצוה נותנים לו שכר מצוה, אך לא כמי שמצווה ועושה אלא כמי שאינו מצווה ועושה (עי' תשו' הרמב"ם הוצ' פריימן סי' קכד), אבל שכר מצוה בידו, והתורה אמרה: **בְּכֶם בְּגֵר (במדבר טו טו)**. וכתב הרמב"ם (בפירוש המשנה תרומות פ"ג מ"ט) שכיון שהנכרים אף על פי שאינם חייבים במצוות, אם עשו מהם שום דבר, יש להם קצת שכר, לכן מעשיהם במצוות קימים, והנכרי שתרם תרומתו תרומה.

חסידי אומות העולם: כל המקבל עליו שבע מצוות ונזהר לעשותן, הרי זה מחסידי אומות העולם ויש לו חלק לעולם הבא. והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שציוה בהן הקב"ה בתורה, והודיענו על ידי משה רבנו שבני נח מקודם נצטוו בהן; אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת אינו מחסידי אומות העולם אלא מחכמיהם (רמב"ם מלכים פ"ח ה"א).

חדש – "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפייה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנהרה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעוזיה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטוריה זו בתולדות עמנו: עוזיה, המלך שדרש את האלוהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצדיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו. בביאורו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקורא את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.

לרכישה

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ח)

Montreal, Canada

מונטריאול, קנדה
אדר תשע"ב

אמירת "ברכו" אחרי תפילת ערבית

שאלה

בקהילתנו יש אנשים הנוהגים לומר "ברכו" בסוף תפילת ערבית, אחרי עלינו לשבת. האם זהו מנהג נכון? והאם הציבור חייב לענות אחריהם?

תשובה

דיני אמירת ברכו בסוף תפילת ערבית¹:

- א. אדם שעדיין לא התפלל ולא שמע "ברכו" עם הציבור - רשאי לומר "ברכו" בנוכחות עוד תשעה שכבר התפללו, וימשיך בברכות קריאת שמע. מן הראוי הוא שאת הברכה הראשונה יאמר בקול רם².
- ב. אדם שכבר התפלל אך לא שמע "ברכו" עם הציבור: יש הסוברים שהוא רשאי לומר "ברכו" בנוכחות עשרה לאחר התפילה³, וכן נוהגים בחלק מהקהילות. ויש הסוברים שאינו רשאי, וכן נוהגים בחלק מהקהילות⁴.
- ג. יש הסוברים שלעולם יש לומר "ברכו" בסוף התפילה, וכך המנהג בהרבה קהילות כיום בארץ ישראל⁵.
- ד. במקום שלא נהגו לומר "ברכו" בסוף התפילה ובא אדם ואמר "ברכו" - יש לענות אחריו⁶, אך יש להסביר לו בדרכי נועם שאין זה מנהג המקום ושלא יעשה כן בעתיד.

¹ חכמים תיקנו לומר ברכו קודם הברכות של קריאת שמע, בשחרית ובערבית. באוצר הגאונים (חלק התשובות, ברכות לב ע"א, סי' רא-רב) מבואר שעניינה הוא סידור שבחו של מקום קודם התפילה, וכן הובא בשם הגאונים בספר המנהיג (דיני תפילה עמ' נט-ס), הובאו דבריו בבית יוסף (או"ח סוף סי' נז).

במשנה (מגילה ד, ג) מובא: "אין פורסין על שמע בפחות מעשרה". חלק מהראשונים (רש"י מגילה כג ע"ב ועוד) פירשו שהכוונה היא לאנשים שלא שמעו דברים שבקדושה (קדיש, ברכו וקדושה) שיכולים להשלימם בנוכחות עשרה אנשים. דבר זה נעשה באופן שאחד מהם יעמוד ויאמר קדיש, ברכו וברכת יוצר אור. נמצא אפוא, שקיימת אפשרות לאדם שלא אמר דברים שבקדושה בתפילת הציבור להשלים דברים אלו, והוא מה שנקרא בפי הפוסקים "פריסה על שמע". מצאנו בפוסקים מספר מחלוקות בדן זה של "הפורס על שמע":

- א. מהי כמות האנשים שלא שמעו הנדרשת בשביל לפרוס על השמע?
- ב. האם פורסים על שמע גם לאחר שכל הציבור, כולל אלו שלא שמעו קדיש, ברכו וקדושה, כבר התפללו תפילת עמידה?
- ג. האם חייבים לומר ברכה, כגון ברכת יוצר אור בשחרית, לאחר אמירת ברכו?
- ד. האם פורסים על שמע בתפילת ערבית?

ועתה נבאר כל אחת מהשאלות הללו:

א) מהי כמות האנשים שלא שמעו הנדרשת בשביל לפרוס על השמע?

במשנה מגילה (ד, ג) מובא שאין פורסין על שמע בפחות מעשרה. ובמסכת סופרים (סוף פרק ו) נאמר: "אין פורסין על שמע ... פחות מעשרה. ורבותינו שבמערב אומרים אותו בשבעה, ונותנין טעם לדברים: 'בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה', כמניין התיבות. ויש אומרים אפילו בששה, שברכו ששי הוא. ובמקום שיש שם תשעה או עשרה ששמעו בין ברכו בין קדיש, ולאחר התפילה עמד אחד שלא שמע בפני אילו ואמר ברכו או קדיש, וענו אילו אחריו - יצא ידי חובתו". תלמידי רש"י כתבו בשמו (סידור רש"י סי' נט ותוספות מגילה כג ע"ב ד"ה ואין פורסין) שאפילו עבור אחד שלא שמע פורסין על שמע. וכתב הרא"ש (מגילה פרק ג סי' ז) ראה לדבריו ממסכת סופרים הני"ל, שם מבואר שם שאפילו אם עמד אחד שלא שמע בפני עשרה ופרס על שמע - יצא ידי חובתו. את הדעות המובאות במסכת סופרים שעל פיהן די בששה או בשבעה כדי לפרוס על שמע, יש לבאר לשיטתו כי מדובר על סך כל הנוכחים במעמד. ולפי זה דעות אלו חולקות על דעת המשנה שבה נאמר שאין פורסין על השמע בפחות מעשרה.

התוספות (מגילה כג ע"ב ד"ה ואין פורסין) הביאו כמה דעות נוספות:

- א. דעת רבינו תם היא שצריך שיהיו שם שבעה שלא שמעו, ובנוסף עוד שלושה ששמעו כדי שיהיו שם עשרה.
- ב. יש אומרים שדי בשישה שלא שמעו.
- ג. בספר הישר (חלק החידושים סימן כו) כתב רבינו תם שדי בחמישה.
- ד. ודעת התוספות היא שדי בשלושה.

התוספות הביאו ראייה לדברי רבינו תם (שצריך שבעה שלא שמעו) ממסכת סופרים הני"ל. ונראה שפירשו שמה שאמרו במסכת סופרים: "ורבותינו שבמערב אומרים אותו בשבעה..." , היינו מספר האנשים שלא שמעו ולא על סך כל הנוכחים במעמד. ונראה שפירשו כן כדי שלא תהיה מחלוקת בין מסכת סופרים למשנה, וכן ביאר הר"ן בחידושו, מגילה כג ע"ב.

אלא שיש להקשות, שהרי במסכת סופרים (בהמשך שם) אמרו במפורש שאם עמד אחד שלא שמע ופרס על שמע - יצא ידי חובתו. ותירץ הרא"ש (מגילה פרק ג סי' ז), לדעת רבינו תם, שהכוונה היא שפרסו על שמע עבור אחד שלא שמע, ובדיעבד יצא ידי חובה, אך לכתחילה אין לפרוס על שמע אלא אם יש שבעה שלא שמעו.

הרמב"ם (הלכות תפילה ח, ד-ה) כתב: "וכיצד הוא תפלת הצבור? יהיה אחד מתפלל בקול רם והכל שומעין, ואין עושין כן בפחות מעשרה גדולים ובני חורין ושליח ציבור אחד מהם, ואפילו היו מקצתן שכבר התפללו ויצאו ידי חובתן משלימין להם לעשרה, והוא

שיהיו רוב העשרה שלא התפללו. וכן אין אומרים קדושה... וכן לא יהיה אחד מברך ברכת שמע והכל שומעין ועונין אחריו אמן אלא בעשרה, וזהו הנקרא 'פורס על שמע'... נמצא שלדעת הרמב"ם צריך שיהיו שישה שלא שמעו.

השולחן ערוך (או"ח סט, א) פסק שלכתחילה שצריך לחזר אחר שישה שלא שמעו, כדעת הרמב"ם, ואם אינם נמצאים אפשר לפרוס על שמע אפילו עבור אחד שלא שמע, וכדעת רש"י.

(ב) האם פורסים על שמע גם לאחר שכל הציבור, כולל אלו שלא שמעו קדיש, ברכו וקדושה, כבר התפללו תפילת עמידה?

רש"י (מגילה כג ע"ב ד"ה אין פורסין על שמע) פירש: "מיני הבא לבית הכנסת לאחר שקראו הצבור את שמע - עומד אחד ואומר קדיש וברכו וברכה ראשונה שבקריאת שמע". הר"ן (דף יג ע"א מדפי הר"י ד"ה מתני) פירש את כוונתו שמדובר שהתקבצו לבית הכנסת עשרה אנשים שכל אחד התפלל ביחידות ועתה פורסין על שמע, כלומר אחד מהם אומר קדיש וברכה ראשונה של קריאת שמע. וכן פסק השולחן ערוך (או"ח סט, א).

לעומת זאת, בשו"ת הרדב"ז (חלק ד ס"י רמא) כתב שאף לדעת רש"י, במקרה כזה, "כיון דהתפללו כל אחד לעצמו - פרח מינייהו קדיש וקדושה... וכיון דפרח מינייהו אף על גב שאחר כך נתחברו עשרה - אינם יכולים לחזור ולהתפלל בקדיש וקדושה דהא לא מחייבי תו". ומוסיף, שכיוון שאין תפילת נדבה בציבור - אין מקום לחזור שוב ולהתפלל, והעושה כן מברך ברכות לבטלה.

החתם סופר בתשובה (חלק א ס"י יז) ביאר שלדעת הרדב"ז קדיש, ברכו וקדושה הם כמו עטרה לתפילה, ואם אין חיוב תפילה - לא שייכת עטרה לתפילה. והוסיף שאף השולחן ערוך מסכים לעיקר דברי הרדב"ז, אלא שהשולחן ערוך סובר שיש חילוק בין קדושה לברכו. קדושה היא כ"גוף התפילה", ולכן סובר השולחן ערוך שכיוון שלא אמר קדושה בתפילתו ביחידות (על פי מה שפסק לעיל שם נט, ג, שאין לומר קדושת יוצר אור ביחידות) - נמצא שהתפלל תפילה ללא אמירת קדושה, ולכן אפשר לחזור ולהתפלל. מה שאין כן לגבי מי שלא שמע ברכו, שאינה אלא עטרה לתפילה, בזה מודה השולחן ערוך שכיוון שאין חסרון כלל במה שהתפללו ביחידות - שוב אין לומר ברכו.

וסיים שם החתם סופר שכיוון שאנו נוהגים על פי פסק הרמ"א (שם) לומר קדושה ביוצר אור, והפריסה על השמע היא רק עבור ברכו - אין לומר ברכו אם כבר התפלל. לכן העיד הרדב"ז שהמנהג הוא לא לפרוס על שמע אם כבר התפלל.

הכף החיים (או"ח ס"י סט אות ז) מציין שפשטות לשון הראשונים, השולחן ערוך והאחרונים הוא לא כרדב"ז, ודעתו היא דעת יחיד שאין לחוש לה אף לענין ספק ברכות להקל.

לעומת זאת המשנה ברורה" (ס"י סט ס"ק א, ובביאור הלכה שם ד"ה אומר אבות) מביא את דברי החתם סופר שכתב שנהגו העולם כרדב"ז, ומצדד כמותו להלכה. אמנם בהקדמה לס"י סט הביא המשנה ברורה את דעת החולקים על הרדב"ז, וביניהם הרמ"ע מפאנו (ס"י פד) ודרך החיים (דיני 'ברכו' אות ג), וכתב: "...יש לנהוג שלא יאמר השליח ציבור ברכו אלא אם כן בא אחד אחר ברכו ולא שמע כלל באותו יום... וכן מי שכבר שמע ברכו קודם התפילה ועתה מתפלל ביחידות והגיע לברכו... אבל אם תרתי לגריעותא - אינו יכול עוד לפרוס על שמע ולומר ברכו, הוא או אחר בשבילו".

(ג) האם חייבים לומר ברכה, כגון ברכת יוצר אור בשחרית, אחר אמירת ברכו?

כתב הבית יוסף (או"ח ס"י סט) שלפי הדעה שאין יחיד אומר קדושה ביוצר אור, מובן מדוע כשפורס על שמע אומר ברכת יוצר אור בעשרה. אך לסוברים שאף יחיד אומר קדושה ביוצר אור צריך לומר שטעם אמירת ברכת יוצר אור בעשרה כשפורס על השמע הוא כדי שלא ייראו השומעים ככופרים, שאומר להם לברך ואינם חפצים, וצ"ל שכן כתב גם המהר"י אבוהב.

והוסיף המשנה ברורה (שם ס"ק ג) בשם הפרי מגדים (אשל אברהם בתחילת ס"י סט) שלפי טעם זה מי שפורס על שמע צריך לומר את הברכה בקול רם כדי שהשומעים ישמעו, ושומע כעונה.

התוספת יום טוב (מגילה ד, ג) ביאר שלא די באמירת 'ברוך ה' המבורך לעולם ועד' כדי שלא ייראו ככופרים, משום שאמירה זו איננה עיקר הענייה לקריאה, אלא כעין 'ברוך הוא וברוך שמו' שאומרים כששומעים את שם ה', ו"עדיין לא נתקיים מה שאמר להם השליח ציבור שיברכו".

לעומתו, הדרכי משה (או"ח ס"י סט אות א) פסק שדי במה שעונים לו 'ברוך ה' המבורך... כדי שלא יהיו נראים ככופרים, ולכן פסק להלכה שאפשר לומר ברכו ללא ברכת יוצר אור לאחריו. ולדעתו בעלי דעה זו (שאומרים קדושה ביוצר אור ביחיד) יסבירו שהטעם שנהגו לומר ברכת יוצר אור אחר ברכו הוא כדי להוציא את מי שאינו בקי.

הריב"ש (שו"ת ס"י שלד) כתב על דבר קהילה שנהגו לומר ברכו בסוף התפילה, ובא יהודי, רבי משה, ומיחה בידם לבטל המנהג: "וכן נהגו בברצלונה מזה המשנים שנה, שבחול, בתפלת שחרית, אחר ששליח צבור ירד מן התבה וקמו הקהל לצאת מבית הכנסת עומד בעזרה אחד על רגליו וחוזר ואומר קדיש עד לעילה, ואומר ברכו כדי להוציא אותן יחידים שלא השכימו לבא ולא התפללו עם הצבור. והצבור הולכין לדרכם, והיחידים ההם נשארים שם ומתפללים כל אחד לעצמו. אבל ביום השבת וביום המועד, שמאחרין לצאת, וכבר התפללו כלם - אין אומרים אותו כלל... אז נראה לי שיעשו בדרך זה: שבימות החול ובלילי שבתות וימים טובים, ישובו למנהגם הקדום לאמר ברכו, באשר יש שם לעולם קצת אנשים שלא שמעוהו. אבל שבתות וימים טובים בשחרית שכבר התפללו כלם בשעה שיוצאין מבית הכנסת - בזה יהיו דברי רבי משה, נר"ו, המותקן, קיימים".

בשו"ת רב פעלים (או"ח חלק ד ס"י ח) דייק בלשון הריב"ש שכתב "והיחידים ההם נשארים שם ומתפללים כל אחד לעצמו", וכן בהמשך לגבי שבתות וימים טובים כתב: "שכבר התפללו כולם בשעה שיצאו מבית הכנסת", שעיקר החילוק בין שבתות וימים טובים לימי חול היא שבשבתות וימים טובים מסתמא אף אלו שאיחרו כבר הספיקו להתפלל, וממילא אין מי שיאמר ברכה אחר שמיעת הברכו, ונמצא שנראים ככופרים. מה שאין כן בימי חול, אז שכח מאוד שיהיו אנשים שלא התפללו עדיין, ואחרי שישמעו ברכו יתחילו בתפילתם.

השולחן ערוך (או"ח קלג, א) פסק שאין אומרים ברכו אחר הקדיש האחרון בשבתות וימים טובים, ובבית יוסף (שם) הראה מקום לדברי הריב"ש הנ"ל. ברם הרמ"א (שם) הסביר שהטעם הוא מפני שבשבת "הכל באין לבית הכנסת קודם ברכו". משמע מדבריו שהבין שהחילוק בין שבתות וימים טובים לימי חול הוא מפני שהטעם שתיקנו לומר ברכו בסוף התפילה הוא כדי להוציא את אלו שלא שמעו, וממילא בשבתות וימים טובים שכולם מגיעים קודם לברכו הראשון - שוב אין מקום לאומר.

וכתב ברב פעלים (שם) שבעטרת זקנים ובמאמר מרדכי הקשו על דברי הרמ"א הנ"ל, שזה לא הטעם הכתוב בריב"ש. ובמאמר מרדכי כתב שאפשר שהגהת הרמ"א היא על פי מה שפסק במקום אחר (או"ח סט, א) שאף אם לא יאמרו ברכה אחר ברכו - אינם נראים ככופרים, מפני שהציבור עונים 'ברוך ה' המבורך...', ולכן כתב שאף לשיטתו בשבתות וימים טובים אפשר לומר ברכו בסוף התפילה אף על פי שכולם כבר שמעו את ברכו הראשון.

אמנם, בפשטות נראה שהרמ"א פירש את דברי הריב"ש באופן אחר מהרב פעלים, וביאר שכוונת הריב"ש היא שכולם כבר שמעו ברכו, וכפי שמשמע בסוף דבריו: "שבימות החול ובלילי שבתות וימים טובים, ישובו למנהגם הקדום לאמר ברכו, באשר יש שם לעולם קצת אנשים שלא שמעוהו...", משמע מדבריו שההבדל בין יום חול וליל שבת ובין יום השבת הוא שביום חול ובליל שבת לא כולם שמעו ברכו, ואילו בשבת ביום כולם כבר שמעו.

ברם, נראה שיש להביא ראיה לדברי הרב פעלים, שהרי בלשון השאלה המובאת בריב"ש כתוב מפורש ש' משה 'המתקן' מיחה שלא לאמר ברכו משום שאין מי שיברך אחריו: "...ועתה מקרוב, בא שם רבי משה, נר"ו, שהוא מרביץ תורה באוקליי"ש, ומיחה ביד הקהל, ובטל המנהג ההוא, שהיה קדמון בידם, באמרו שאין לומר ברכו, מאחר שאין ברכה לאחריו". והריב"ש בתשובתו מקבל את תיקונו זה על כל פנים לגבי שבתות וימים טובים. אמנם, יתכן שהריב"ש קיבל את דינו של המתקן אך לא מטעמו.

ברב פעלים מציין לכמה אחרונים שפסקו להלכה שאין לומר ברכו ללא ברכה אחריו משום שנראים ככופרים (בית יהודה, אמת ליעקב והחיד"א), וכן הכריע להלכה לגבי ברכו של קריאת התורה, שבמקום שהעולה טעה ובירך ברכת התורה קודם לאמירת ברכו, שאין לשוב ולומר ברכו כיוון שאין ברכה לאחריו.

אמנם כתב שלפי דעת האר"י טעם תקנת אמירת ברכו האחרון אינו כפי שפירשו בעלי הפשט, שהוא כדי להוציא את מי שלא שמע, אלא שיש בעניין זה סוד גדול. ונמצא שלדעתו אפשר לומר ברכו אחרון אף במקום שאין ברכה לאחריו. מכל מקום העיר שם שאין לדון מדברי האר"י למקומות אחרים, כגון ברכו של קריאת התורה, ושם רק בברכו האחרון יש סוד. ברם בניגוד לדברי הרב פעלים כבר נתבאר שבמשנה ברורה (סי' סט ס"ק ד) ובכף החיים (שם אות ג) פסקו כרמ"א (שם) שאפשר לומר ברכו אף ללא ברכה לאחריו, ובלבד שהציבור עונה 'ברוך ה' המבורך לעולם ועד', והוסיף בכף החיים שכן נקטו האחרונים. האם פורסים על שמע בתפילת ערבית?

כתב הכלבו (סי' יא) שפורסים על שמע גם בתפילת ערבית, ובדרכי משה (או"ח סי' סט אות א) הביאו שלא ראה שנוהגים כן, וכתב שאפשר שהסיבה שלא נוהגים לפרוס בערבית היא משום שהפריסה בערבית היא רק עבור הברכו, מה שאין כן בשחרית שהפריסה היא גם עבור הקדיש.

וכן כתב הרמ"ע מפאנו (סי' פד) שתיקנו ברכו אחרון דווקא בשחרית (ראה שם טעמו), אבל בערבית אין טעם לאומרו, ולכן לא הנהיגו בערבית ברכו אחרון, "ולא שמענו מעולם מי שפרס בה על שמע".

הרמ"א (או"ח סט, א) הביא את דעת הכלבו, אך כתב שלמעשה לא נוהגים לפרוס על השמע בערבית. וכתב המשנה ברורה (שם ס"ק ו) שרק באופן שכולם התפללו - אז לא אומרים ברכו, אבל אם יש מישהו שעדיין שלא התפלל - לכולי עלמא יכול לפרוס על שמע (ולדעת השולחן ערוך צריך לומר את הברכה הראשונה בקול רם, כפי שביארנו באות ג).

במקרה המתואר בשאלה, שיש מי שלא שמע ברכו, אם המאחר לא התפלל עדיין - נראה פשוט שיכול לומר ברכו אחרון אף בערבית, אבל אם כבר התפלל, למנהג הרמ"א - אין לאומרו, אולם לדעת הר"ן והכלבו יכול לאמרו.

יש לציין שהריב"ש (המובא לעיל בשו"ת סי' שלד) מעיד שהיה מנהג לומר ברכו בסוף התפילה תמיד, אף אם כולם שמעו ברכו. וכתב שכמנהג זה משמע מדברי מסכת סופרים (מובא לעיל) שתיקנו תמיד לומר ברכו בסוף התפילה משום המאחרים. אולם לדעתו, אף שאין למחות במי שנוהג כך, עדיף שלא לומר ברכו אלא אם נמצא מי שלא שמע ברכו. כאמור, גם על פי הרב פעלים בשם האר"י תמיד יש לומר ברכו אחרון, וכן המנהג היום בבתי כנסת רבים בארץ ישראל. וראה קצות השולחן חלק א סימן כד סעיף י והערה לו שכתב שבארץ ישראל המנהג כן, והוא נשתרבו מהספרדים שנהגו כן על פי הקבלה.

כן פסק המשנה ברורה (סי' סט, ס"ק ו) וכפי שנתבאר בהערה הקודמת. כפי שנתבאר בהערה 1, כן למד הדרכי משה מהכלבו.

וכן העיד הרמ"א (או"ח סט, א) שהמנהג לא לפרוס על שמע בערבית, וכפי שנתבאר בהערה 1.

כן העיד הריב"ש (שו"ת סי' שלד, הובאו דבריו בארוכה לעיל) שנהגו כן בחלק מהקהילות בזמנו, וכן העיד החיד"א (מחזיק ברכה רפו, ד) שכן המנהג בארץ ישראל ובמצרים, וכן כתב הרב פעלים (או"ח חלק ד סי' ח) בשם האר"י.

בשולחן ערוך (או"ח קלה, ו) דן בעניין ישראל שעלה לתורה במקום שלא היה כהן ואמר רק ברכו ופתאום נכנס כהן. ופסק שיפסיק, וייתן לכהן לעלות. והסבירו הלבוש והגר"א (שם) שכיוון שענו לישראל 'ברוך ה' המבורך...' - אין זו ברכה לבטלה. משמע מדבריהם, שאם לא היו עונים - הייתה אמירת ברכו נחשבת כברכה לבטלה. ולכן אף שמנהג המקום הוא שלא לומר ברכו, ראוי לענות אחריו כדי למנוע הוצאת שם שמים לבטלה, ויילמדו אותו בדרכי נועם שבעתיד ינהג כמנהג המקום.

ובספר אורח נאמן (סי' קלג) נשאל מה הדין במקום שלא נהגו לומר ברכו בימים שיש בהם קריאת התורה ובא אחד ואמר, האם יש לענות אחריו? בתשובתו דן תחילה אם יש לדונו כמי ש"משנה ממטבע שטבעו חכמים" או לא. עוד כתב שבמקום שעושה זאת במזיד נגד מנהג המקום או שעושה כן מספר פעמים, ויש לחוש שיעשה כן במזיד, יש להורות להם שלא יענו אחריו. על כל פנים נשאר הספק במקום שטעה או שגג. ובהגהת בן המחבר (שם) נקט כדבר פשוט שאין לדונו כמי ש"משנה ממטבע שטבעו חכמים", מאחר שלא שינה את הנוסח, ומכל מקום דן שם אף כן כאן ברכה שאינה צריכה. ומסיק שדין ברכה שאינה צריכה נאמר רק על ברכה, אך ברכו הוא רק שבח והודיה ואינה חשובה כברכה אלא כקדיש. וכיוון שיש הנוהגים לומר ברכו, אף על פי שיש לגעור בו שינהג כמנהג המקום, מכל מקום ודאי שיש לענות לו. לפי זה, מאחר ובסוף ערבית יש צד לאמירת ברכו, וכך נקטו חלק מהפוסקים, וכן המנהג בהרבה קהילות - יש לענות אחר האומר ברכו, אך יש ללמדו שבעתיד יעשה כמנהג המקום.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,
הרב משה ארנר׳ך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

מתפללים לרפואתם השלימה של:		
יוסף (יוסי) בן חנה דוד חיים בן רסה Rassa רבקה רינה בת גרונה נתנה רוחמה רחל בת שושנה	רועי משה אלחנן בן ג'ינה ד'ב'ה מאירה בת אסתר ליליאן בת פורטונה איילת חן בת שולמית בתוך שאר חולי עם ישראל	אליעזר יוסף בן חנה ליבא יפה בת רחל יענטע נחמה צביה בת שושנה בריינא

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה" הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביורור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד. זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

